

Björn E. Berglund: Anförande presenterat vid Skärgårdstinget på Inlängen, den 17 juli 2011

Natur värd att vårda och visa i Östra Skärgården

Inledning.

Äldre generationers öbor hade ett genuint intresse för och kunskap om naturen i skärgården. Hur är det med oss som vistas här på vår fritid? Vi är splittrade av olika aktiviteter i vår vardag och ägnar oss mest åt att vårda den egna tomten och huset, fiskar ibland och njuter av de öppna vyerna och vådrets växlingar. Jag tror vi går miste om mycket om vi inte känner till skärgårdslandskapets historia och förändringar.

Något om landskapets historia

Torhamns skärgård är egentligen ett skogslandskap som omformats av människan till ett öppet kulturlandskap. Vi kan tolka landskapets historia från analyser av torv i mossar och havsvikar, och från fornlämningar.

- Inlängen har den äldsta historien. För 6000 år sedan var hela Östra Skärgården dränkt av havet, utom höjdryggen på Inlängen som når ca 10 m ö.h. Vid denna tid nådde det s.k. Littorinahavet sin högsta nivå med 8 m och den högsta strandvallen bildades här på 9.5 m. Själva Lyckebacken var en sandrevel omspolad av havet. Landet höjdes successivt, ett klapperstensfält med strandvallar på 9.5, 8 och 7 m bildades och på läsidan i norr avsattes denna sandrevel. Här anlade den yngre stenålderns människor ett gravfält för ca 4000 år sedan. Detta är alltså en unik plats, en helig plats i vår skärgård! Samtidigt röjdes skogen, en urskog med ek, lind, alm, ask, hassel och idegran som senare ersattes med buskmarker och ljunghed – analyser av torv i Inlängans mosse avslöjar detta. Vi vet inte om de första människorna bodde på själva Inlängen eller på Hästholmen-Ytterön eller fastlandet. Kanske var Inlängen en helig gravholme?

Inlängans klapperstensfält på sydsidan av Lyckebacken. Observera det öppna landskapet vid fototillfället juni 1963.

Raserad hällkista på Lyckebackens gravfält norr om klapperstensfältet. Vid fototillfället i juni 1963 var här en storslagen utsikt över ljungheden mot Källefjärden och Hästholmen

- Andra större öar som Mellanskär, Vieskär och Öppenskär hade också skog fram till ca 2000 år före nu men då svedjades/avbrändes dessa för att skapa betesmarker – daterade kolskikt i torvmarker vittnar om detta.
- Utlängan röjdes möjligen på medeltiden, för ca 6-700 år sedan, men mer omfattande röjningar skedde under 1500-talet enligt analyser av Marbäckens gyttjelager.
- När Stenshamn och Långören bebyggdes omkring 1700 var dessa troligtvis öppna skär, utan egentlig skog men med enstaka träd.

Slutsatser

1. Östra Skärgårdens skogar röjdes redan i förhistorisk tid av bönder på fastlandet för att utnyttjas som betesholmar – det finns inga arkeologiska belegg för bosättning mer än möjligen på Inlängan under brons- och järnåldern (1800 f.Kr – 1000 e.Kr). Kanske har det varit kontinuerlig bosättning här alltsedan yngre stenåldern (ca 2000 f.Kr), men troligare endast säsongsvis för fiske och jakt?
2. När det gäller fast bosättning så är Hästholmens bondby äldst, kanske från vikingatid för ca 1000 år sedan, medan Utlängans första gård tillkom vid 1600-talets början. Fiskelägena Stenshamn och Ungskär är kända från slutet av 1600-talet, båda på öar ägda av bönderna på Utlängan. Inlängan och Långören är fiskelägen med eget markägande sedan sekelskiftet 1600/1700.
3. Under ca 300 år har självhushåll med betesdjur (på Hästholmen och Utlängan även jordbruk) präglat alla öar och skapat ett öppet kulturlandskap, välvårdat fram till ca 1950. Sedan dess har igenväxning och skogsplantering medfört en utveckling mot skog på den mark som tidigare var betesmarker. Men under det senaste decenniet har röjning och bete inneburit en restaurering av öppna marker, tack vare engagerade djurbönder och miljöstöd med EU-medel.

Vård av det nutida skärgårdslandskapet

Det öppna skärgårdslandskapet är skapat genom långvarigt bete, i kombination med röjningar av buskar och slyskog. Dessa öppna naturtyper utgörs av:

- Strandängar
- gräshedar, ofta med enbuskar, björnbärs- och slånbuskar
- ljunghedar, främst på Inlängan
- hållmarker.

Skog i skärgården. På Utlängan finns en rest av en s.k. skottskog med flerstammiga ekar och björkar, en riktig ”trollskog”. Den skapades troligen för att producera gagnvirke och bränsle i kombination med bete. Det är en halvöppen skog av hagmarkskaraktär, kanske en rest av ekskogen från 1600-talet, och därför särskilt värdefull. Det minskade betestrycket sedan mitten av 1900-talet har medfört förbuskning och beskogning på de flesta av öarna. Dessutom har skogsplanteringar, särskilt på Utlängan, utförts – för läskydd och för vedbränsle. Mindre planteringar finns även på Inlängan och Långören.

Flerstammig skottskogsek med hög ålder på Utlängan, foto juni 2009.

Målsättningen med den framtida landskapsvården bör vara att slå vakt om det öppna beteslandskapet, vilket gör Östra Skärgården unik, genom bete och röjningar. Planteringar av ek och andra lövträd under 1900-talet kan nu röjas för att återskapa hagmarker vilket ökar den biologiska mångfalden. Här är några förslag på landskapsvårdande åtgärder för de större öarna:

- *Utlängan*: återskapa det öppna landskapet genom gallring av skogsbestånden, särskilt intressant är blandskogen mellan byn och Marbäcken – en skottskog av ålderdomlig typ, kanske en rest av ekskogen från 1600-talet. Denna skog är ett Natura 2000 område som har ett särskilt skydd.
- *Ungskär/Mellanskär*: gallring av ”enbuskdjungeln” på Mellanskär, återskapa utsiktspunkter utefter strövstigen.

Utsikt över enbuskdjungeln på Mellanskär med Inlängan i bakgrunden, foto sept 2009.

- *Vieskär*: gallring av enbusksnåren så som redan skett på öns östra del. Detta skulle förbättra betet och öka tillgängligheten.
- *Långören*: förhindra förbuskningen med slånbuskar och björnbärsris genom röjning och bete – stenmurslandskapet här är unikt! Ekplanteringen från 1950-talet har redan röjts till en hagmark.
- *Öppenskär*: gallring av ”enbuskdjungeln”, återskapa utsiktspunkter, gärna anläggning av en strövstig. Denna ö tillhör ju naturreservatet Hästholmen och är ett Natura 2000 område med särskilt skydd.
- *Inlängan*: Stoppa förbuskningen och beskogningen. Genom svedjning skulle ljungheden kunna återskapas och betesmarken utvidgas. – På Inlängan bör Lyckebacken och det intilliggande klapperstensfältet med strandvallar prioriteras genom röjning av buskar och träd. Sandtäkten måste upphöra och gamla gropar fyllas igen. Detta arbete har påbörjats denna sommar. I samarbete med länsstyrelsen kommer en restaurering av gravfältet och en hällkista att genomföras under 2012. Länsstyrelsen har också ansvar för en informationsskylt på platsen.

Vision för framtiden

Våra ambitioner för framtiden bör vara:

- Öka förståelsen för Östra Skärgårdens unika naturvärden
- Fördjupa kunskapen om den traditionella kustkulturen
- Engagera alla öbor för landskapets vård
- Känna stolthet för skärgårdens natur- och kulturhistoria så att vi kan visa upp våra öar för varandra och för gäster - genom strövstigar, hemsidor, utställningar, broschyrer, guidevandringar mm.